

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

A SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC BEKERÜLÉSE A MAGYAR NEMZETI KULTÚRÁBA

Bevezetés – a székely népzene és néptánc felfedezésének kontextusa

A nemzeti kultúra kutatásával foglalkozó antropológusként, s nem zene- vagy tánc-folkloristaként, elsősorban az a folyamat érdekel, melynek eredményként a székely népzene és néptánc a magyar nemzeti kultúra részévé, értékévé vált.¹ A legfontosabb kérdések tehát, hogy mely korszakokban és milyen szellemi áramlatok keretében történt e kultúrkinccs felfedezése, majd gyarapítása és „társadalmasítása”, amelynek végeredményeként ma bárki fogyasztathat annak gyümölcséből a kulturális fesztiválokon, táncházakon vagy televízió- és rádióműsorokon keresztül.

A népi kultúra felfedezése (a népi kultúra nemzetiesítése)

A modernizáció mindenütt felbontja, átalakítja, elpusztítja a „hagyományos” helyi műveltségeket. A modernizáció más népi hagyományoknak korábbi, lokálisan és társadalmilag korlátozott létük helyett szélesebb, osztársadalmi érvényességet is teremthet. Maga a „népi kultúra” fogalma is a modernizáció idején született meg Európában. A népi műveltség a korábbi századokban is jelen volt, de mintegy „láthatatlanul”. A „népi kultúra” fogalom eleve a társadalom és a műveltség megosztottságából indul ki (mely megkülönbözteti az „alacsony” és a „magas” társadalmat és műveltséget). Az utóbbi úgy szolgálhatta a társadalmi konszenzus kialakítását, hogy mintegy kulturálisan láthatóvá, megbecsülhetővé tette az alsóbb paraszti rétegeket, másrészt ott, ahol a magas kultúra túlságosan is idegenszerűnek, nemzetközinek minősült, kulturális szimbólumokat szolgáltatott a nemzeti különállás, az ősi identitás kifejezésére. A népi kultúrák modelljei így mindenütt „nemzeti látószögből”, illetve „etnikus látószögből” készültek. A népi kultúrát megalkotó írók, művészek és kutatók már meglévő elképzelésekből, helyi tradíciókból válogathattak a „népi kultúra” összképének összeállításakor, ami válogatást, elvonatkoztatást, szintetizálást kívánt, a hangsúlyok elhelyezésével.² A népi kultúra, a néphagyomány felfedezése és az ezt kísérő revitalizációs folyamat persze különféle állapotú tradíciókat érint. Az 1990-es évek második felétől népszerűvé váló gasztronómiai fesztiválokról szóló írásomban a helyi táplálkozási revitalizáció főbb típusait

1 Hiszen egyébként jól ismerjük a téma kutatástörténetét, lásd például PÁVAI 2006 és VARGYAS 1990.

2 HOFFER 2009. 223–224. o.

különítettem el.³ Bármilyen korszakban és módon is fedezik fel és „emelik ki” a népi kultúra elemeit, arra már a nemzeti hagyományok megkonstruálásának szabályai fognak vonatkozni.

A nemzeti örökség megkonstruálása

Milyen etnikus-nemzeti üzeneteket közvetítettek a székely népzene és néptánc felfedezésének kezdetén, a századfordulós történeti Magyarországon a népművészet tárgyaival, a népzenével és a néptáncsal, mint szimbolikus „szállítóeszközökkel”? A nemzet, tagjainak tudatában történeti elbeszélés, narratívum volt, valamiféle lineáris „nemzeti történelem”. A korai etnográfusoknak megvolt a szilárd elképzelésük a nemzeti eredetről, a nemzeti múlt-ról, aminek alapján számtalan vidéki tárgy közül kiválasztották az ehhez a történelemképhez illőket, mint „etnikusait”, és ezek a népi kultúra elemeiként kiválasztott tárgyak, zenék és táncok utóbb természetesen tökéletesen alátámasztották őstörténeti elképzeléseiket. (Egész Európában el volt terjedve, hogy a helyi, paraszti kultúrákban „ősregi” hagyományok maradtak fenn. Franciaországban például az 1804-ben alapított Académie Celtique volt a folklórisztikai tanulmányok egyik kezdeményezője azzal a kifejezett céllal, hogy a kelta galloktól származó hagyományokat felgyűjtse.⁴) A „népművészet” fogalom csak 1908-tól, Malonyay könyvsorozatával vált közismertté és közhasználatúvá. Magyarország Európának azon részei közé tartozott, ahol a népművészet és a népi kultúra a nemzeti jelképrendszer kialakításában

---

3 BALI 2007. A főzőfesztiválok esetében érdemes körüljárni a „hagyomány” fogalmát és ebből következően a „hitelesség” kérdését. A népi kultúra jellemzésénél gyakran használjuk a „hagyományos” jelzőt, mely egyfelől utal a falusi, régies mivoltra, másfelől az ismeret átadásának mikéntjére is („hagyományozódás”). E szerint a népi kultúra egy olyan „kishagyomány”, mely – a korábban hivatkozott Robert Redfield amerikai antropológus fogalomhasználatát követve – eltérően az írásbeliségen alapuló városi „nagyhagyománytól”, a szájhagyomány tart fenn. A kultúrát inkább a nevelődés, semmint a(z iskolai) nevelés útján sajátítják el a fiatalabb generációk. A kishagyomány – Pjotr Bogatürjov, szovjet néprajzkutató meglátása alapján – lehet aktívan és lehet passzívan kollektív. Az aktívan kollektív hagyományból a közösség minden tagja egyformán részesül, míg a passzívan kollektív tudást csak a közösség bizonyos tagjai (sámán, mesemondó, háziiparos) birtokolják, de az ő tudásuk is a közösség szintjén értelmezhető. A főzőfesztiválok új hagyományok, melyek csupán néhány évre tekintenek vissza. Hagyománynak annyiban tekinthetőek, hogy megrendezésük szabályos időközönként (évente) ismétlődik. Keverednek bennük a kis- és a nagyhagyomány, illetve az aktívan kollektív és a passzívan kollektív hagyomány jellemzői. Érdemes megvizsgálni, vajon az emblematis ételek miként hagyományosak. Ha a hagyomány feltétele a folytonosság és az ismétlődés, akkor az étel lehet: 1. továbbélő, ha a gasztronómiai fesztivál lényegében nem változtatja meg az étel ismertségét és megítélését a közösségen belül; 2. felújított, ha a gasztronómiai fesztivál módosítja a közösségben ismert étel fogyasztásának szokásait és megítélését; 3. felélesztett, ha a gasztronómiai fesztivál a már csak a közösségi emlékezetben élő ételre épül; 4. újra felfedezett, ha a gasztronómiai fesztivál a már az emlékezetben sem meglévő, ám történeti források alapján igazolhatóan a tájra, településre jellemző ételre épül; 5. új (teremtett), ha a gasztronómiai fesztivál a tájra addig sohasem jellemző étel főzésének hagyományát teremti meg. A szatmárcsekei cinkéfőző verseny a 2. csoportba sorolható. Az idős asszonyok az 1990-es évek első felében még időnként megfőzték a lisztes krumplipépet, a fiatalabb háztartásvezetőjű családok ennek „modernebb” megfelelőjét, a krumplipürét készítették el, mely sok (általam is megismert) családban a legnépszerűbb köretnek számított a sült vagy rántott húshoz. A hagyomány típusainak ilyenén megkülönböztetése természetesen egy külső (kutatói) szempontból történhet meg. A főzőversenyeken résztvevők általában nem e szempontok szerint értelmezik a „hagyományt”, hanem arra rendszerint mint a saját múltjuk egy szeletére tekintenek.

4 HOFER 2009, 147–148. o.

fontos szerepet kapott.⁵ Nem csupán Magyarországon, hanem egész Európában hasonló folyamatok zajlottak le. Eric Hobsbawm brit történész az 1870 és 1914 közötti időszakra teszi a korszakot, amikor Európában hozzáfognak a modern nemzetállamok kulturális és identitásérősítő megalapozásához, a „tömeges hagyományteremtéshez”. A történelmi-politikai, valamint a népi-paraszti tradícióból származó elemek kiemelésével és újraértelmezésével a nemzeti kultúra intézményesülésének talán legintenzívebb szakasza valósult meg. „A nacionalizmus lett a társadalmi kohéziót helyettesítő erő a nemzeti egyház, a királyi család, vagy más összetartó hagyományok és kollektív csoport-reprezentációk helyett – egy új világi vallásra legjobban éppen a növekvő középosztály szorult rá, vagy inkább a nagy köztes tömeg, amely olyan feltűnően nélkülözte a kohézió egyéb formáit. És ezen a ponton a politikai tradíciók kitalálása ismét egybeesik a szociális tradíciók teremtésével.”⁶

A „tér” nemzetiesítése – a nemzeti táj megalkotása

A 19. és a 20. század folyamán megfigyelhető az „otthon”, az „otthonosság”, a „honvagy” és a „szülőföld” fogalmainak megjelenése, érzelmi töltődése, térbeli kiterjesztődése. Hermann Bausinger német etnológus ezt a modernizáció korszakával, a modern nemzeti gondolat elterjedésével hozta összefüggésbe. Az újdonságot a korábbi korszakhoz képest az jelentette, hogy valaki nemcsak a szűkebb értelemben vett lakóhelye, a falu vagy a lakóház iránt érzett otthonosságot, hanem akár egy olyan táj iránt is, ahol addig még sohasem járt.⁷ Hasonlóképpen ahhoz, ahogy a nemzeti azonosságtudat is ellentéteken keresztül bontakozott ki, a nemzeti táj is más nemzetek tájaival szembeállítva nyerte el végső arculatát. Érdekes különbségek vannak például a skandináv országok között is a nemzeti tájak kiválasztásának és intézményessé tételének módszereiben. A nemzeti táj kialakulása egyébként jó példa a kulturális sűrítésre is, hiszen erős szimbolikus jelentést hordoz, így végül is *gondolati*, érzelmi tájképpé alakul át. Ezt a folyamatot szemlélteti Anglia elvidékiekiesítése a 19. század végén és a 20. század elején. Ahogy Stanley Baldwin fogalmazott 1924-ben: „Számomra Anglia egyenlő a vidékkel és a vidék Angliával. Amikor pedig felteszem magamnak a kérdést, mi nekem Anglia, amikor külföldön vagyok – Anglia visszatér hozzám érzékszerveim, a fülem, a szemem segítségével, és az elpusztíthatatlan illatokon át [...]”. Ez volt az az időszak, amikor a „legigazibb Anglia” képe kialakult: a déli országrész falusias tájai, a nádfedeles házikók, a hullámozó mezők, a zöldellő hegyek és a kacskaringós vidéki utak. Ez volt Anglia lényege, az a táj, amely a hazafias képekben, dalokban, versekben és egyéb, az első és a második világháború katonáinak szóló felhívásokban újra és újra megjelent, pedig a katonák döntő többsége városi környezetből származott.⁸ Miért alkalmas a táj, hogy ábrázolja a nemzeti teret és megőrizze a kollektív emlékezetben? Erre a választ Michel Collot tájmeghatározása adja: a táj áteresztő membrán szubjektív és objektív, személyes és kollektív tér között, egyszerre privát és nyilvános, valamint plasztikus, bármely egyéni percepció (látvány érzékelése) képes átformálni, amely a kollektív képzeteket gazdagítja. A nemzeti gondolkodásmód olyan elemek mentén szerveződik, amelyek érzelmekhez kötődnek, olyan jelentésegységek mentén, amelyek elválaszthatatlanok azoktól a kollektív emócióktól, amelyeket kiváltak – az alanytól a nemzeti ideáig, ideális emócióattételt biztosító elemek. A nemzeti táj ettől szintetikus

5 HOFER 2009, 146. o.

6 HOBBSAWM 1987, 176–177. o.

7 BAUSINGER 1995.

8 LÖFGREN 1989b, 27–28. o.

jellege révén különbözik: tablóba von össze különböző elemeket, „egy kísérlet arra, hogy a tér érezhető és átélhető élményét oly módon nemzetiesítse, hogy azt egyetlennek és kollektívnek feltételezett nézőpontba polarizálja”.⁹ A táj nemzetiesítésére a 19. századi európai romantika biztosította a megfelelő szellemi (filozófiai és művészeti) hátteret. Walesben, például a 19. század első felében kezdik a hegyekre mint a nemzet erődjére, várára tekinteni.¹⁰ A nemzeti tájak reprezentációi igen fontos szerepet kaptak a 19. századi világkiállításokon. Lackner Mónika az 1873-as bécsi világkiállítás elemzése kapcsán utalt az ott megjelenített „magyar pusztá” jelentéseire. „A csárda és az állatkiállításon felépített pusztá nagy visszhangra talált a sajtóban: kritikus vagy elismerő hangon, de szinte minden országos lap megemlékezett róluk, leírást közölnek gyakran metszetillusztrációval. A csárda fotóját souvenirként árulták, a világkiállítás legnépszerűbb, legfontosabb épületeiről összeállított leporellókon is megjelent fotója, illetve fametszetes képe. A külföldi sajtó, ha Magyarország világkiállítási jelenlétét kívánta bemutatni, szintén a csárda, illetve a magyar tanya, esetleg a néprajzi falu magyarországi házait ismerteti. A sajtóban a csárda, illetve az állatkiállítási pusztá kapcsán részletes – a mai, vizuális információkhoz szokott olvasók számára szokatlan részletességű – leírást, illetve az alföldi pusztá romantikus, toposzokból felépített megidézését olvashatjuk. Mind a kiállítás által felépített installációk kapcsán, mind a magyar és a külföldi sajtóvisszhangból kiderül: a pusztá, csárda felépítéskor, mind annak sajtóban való ismertetésekor mint ismert hagyományra, ismert képre utalnak. A pusztá, illetve a csárda kapcsán kiderül: 1873-ban a romantikus pusztakép teljes fegyverzetével, minden ma is ismert elemével készen áll. A gulyás, paprika, csárdás, betyárok, csárda, cigányzene, gólyafészek, a pásztorok kultúra számos eleme (fokos, karikás ostor, suba, szűr) szoros tartozékai az alföldi romantikát megidéző képnek, melyben olyan, már Lenau költészete által elterjesztett toposz is megtalálható, mint a sírva vigadás, a cigányok értik meg egyedül a magyar lelket, a betyárok és pásztorok azonosága. Den Hollander állítása, miszerint a vadnyugat felfedezéséig a magyar pusztá az európai irodalom legkedveltebb egzotikus témája lehetett, valószínűleg nem túlzás. Dukony Mária kutatásai rámutattak, hogy Lenau hatására a pusztá hogyan válik közkedvelt, romantikus, orientalista témává a 19. századi német irodalomban. A pusztá romantikus, orientalista témaként vonult be a magyar irodalomba, de a pusztá képe az 1840-es évektől elsősorban Petőfi Sándor, illetve Erdélyi János hatására népies-nemzeti jelleget kapott. Sinkó Katalin kutatásai mutattak rá, hogy az 1850–60-as évekre válik a pusztá elfogadott szimbólummá a magyar közgondolkodásban, elsősorban a képzőművészet, illetve a korabeli almanachirodalom hatására. Azt, hogy Ausztriában Magyarország az alföldi pusztá elemeit használja fel saját magáról alkotott képe keretként, több dolog motiválhatta: egyrészt a pusztával egy Európa-szerre ismert – ekkor már alapvetően pozitív – képre kívánt utalni. A pusztai romantika 1873-ra a magyar közgondolkodásban is elterjedt, ha nem is teljes mértékben elfogadott volt – a Bach-korszak utáni évek igen intenzíven nemzeti vonásokat hangsúlyozó és integráló időszaka fontos alakítója volt a magyar nemzeti önképnek. Szimbolikus kifejeződése annak is, ahogy a meghívott országok között kiállító Magyarország Ausztriától való történeti függetlenségét és államiságának szuverenitását saját, önálló kiállítási egységeinek külső megjelenítésével is hangsúlyozni kívánta.”¹¹ Az irodalom és a képzőművészet mellett a

---

9 ALBERT 2006.

10 MORGAN 1988.

11 LACKNER 2002, 435–436. o.

színház (pl. a népszínművek betyáralakja) is erősítette az alföld(i puszta) nemzeti tájjá válásának szimbolizációs folyamatát.

A székelyek iránti érdeklődés kibontakozása a 19–20. században

Témánk szempontjából viszont az a kérdés, hogy a 19. században még az idegenséggel társított Kárpátok és havasok tája, Erdély és közelebről a Székelyföld hogyan válhatott a magyar nemzeti kultúra „tisztá forrásává”, az egyik legmagyarabbnak tartott tájjá. Magyarországon a 19. század második felében jelentősen felgyorsuló modernizáció és kapitalizáció nagy mennyiségű, nem Magyarország területén született, nem magyar etnikai hátterű népesség megjelenésével járt, különösen a központi, városi és iparterületeken. Az életmódban, az épített és a társadalmi környezetben bekövetkezett gyors és alapvető változások éppen akkor zajlottak, amikor a modern magyar nemzet hagyományteremtésének legintenzívebb szakaszát élte. Érthető volt tehát az elképzelés, miszerint a változatlan, több évszázados állandóságban fennmaradó népi kultúrára a perem- és reliktumterületek falusias környezetében lehet rátalálni. (Talán nem véletlen, hogy Kodály Zoltán és Bartók Béla is hasonlóan gondolkodva, előbbi a magyar–szlovák, utóbbi a magyar–román nyelv- és kulturális határ környékén található reliktumterületeken kutatta a „parasztszene” rétegeit.) Ráadásul, a magyarsághoz csatlakozó, már ahhoz tartozó, de bizonytalan etnogenezisű etnikai csoportok iránt még az ezen túlmutató érdeklődést is számításba kell vennünk.¹² Az I. világháborút és Trianont követően, az impériumváltás következményeként Erdély, mint a nemzettest részének elvesztése még inkább felerősítette a székelyekkel való érzelmi és tudati azonosulást a csonka országban. A Horthy-korszak revíziós (kultur)politikájának érzelmi tetőpontja Észak-Erdély visszacsatolása volt 1940-ben.

A székely népművészet „felfedezése” a magyar nemzeti kultúra megkonstruálásában

A székely tárgyalkotó népművészet felfedezésének kontextusa jól feltárt a szakirodalomban. Az etnocentrista irányzatok, melyekben művészek, műkritikusok, rajztanárok voltak a szóvivők, a sajátosan magyar vonásokat hangsúlyozták, népművészeti tárgyakkal díszítményeikkel motívumkincsükkel kapcsolatban az őstörténeti időkig visszanyúló történeti kontinuitást feltételeztek. Ennek az irányznak egyik legnépszerűbb képviselője a Sepsiszentgyörgyön is tanító Huszka József rajztanár volt, aki például a székely kapukat és, díszítményeit elemezve, a hagyomány eredetének felfedezésével eljutott a honfoglalásig, sőt az iráni és kelet-ázsiai magas kultúrákig. Huszka konstrukciója azon alapult, hogy van egy egységes magyar művészi formanyelv, valamennyi tárgyféleségen ez nyilvánul meg, s ez rendszerében képes ezer évekig fennmaradni. A népi művészet díszes példáinak kiemelése a századforduló táján könnyen illeszkedett a pompaszerető, büszke elődök alakjához, a nemzeti dicsőség magasztos képébe, mely „valami réges-régi tündérországba visz vissza minket” – írta Körösfői-Kriesch 1911-ben, a magyar népművészetről Londonban, angolul megjelent összefoglalójában.¹³ Ez az elképzelés nem más, mint egy „devolúciós” modell, miszerint egy korábbi, egységes és pompázatos magyar művészeti hagyomány az évszázadok során felhígult,

12 Az első, néprajzi értékű tájmonográfiát például Szeder Fábián a palócokról írta, mely a Tudományos Gyűjtemény VI. köteteként jelent meg, 1819-ben. A 19. században a palócok iránti érdeklődés kibontakozása hasonlóan volt a székelyek felfedezéséhez.

13 HOFER 2009, 178–179. o.

átalakult, s már csak elemeiben található meg a valóságban. Ebből a nézőpontból a „nyugat” „Pannónia”, a modernizáció, a művészet elkorcsosulásának, míg a „kelet” „Hunniáé”, a pompázatos nagyműveltségének jelképei. Így nem véletlen, hogy az európai kelet felé fordulás sokadik korszakában, a 19–20. század fordulója körüli szecesszióban válhat igazán népszerűvé a gödöllői képzőművészeti iskola, s az sem véletlen, hogy Malonyay Dezső a magyar népművészetről készített sorozatának első két kötete (az ötből) a keleti magyar nyelvterületet, Erdély és Moldva népművészetét mutatja be.

A székely szellemi kultúra, a zene- és a táncfolklór „felfedezése”

A szellemi kultúra, a zene- és a táncfolklór vonatkozásában némiképp fordított volt a helyzet. Amíg ugyanis a tárgyalkotó nép- és díszítőművészet szín pompássága, díszítettsége mögött egyre többen egy újkori modernizációs folyamatot, s csak 18–19. századi gyökereket láttak, mint a hírneves néprajzkutató, Györffy István, akinek cífraszűrről írt monográfiáját¹⁴ szemléletében és alapvető megállapításaiban épp Körösfőivel szemben kezdték hivatkozni, a folklórban a régi stílusú alkotások egyrészt kevésbé voltak díszítettek, másrészt bennük valóban meg lehetett érinteni még – Kodály Zoltán szavaival – a nogáj-tatár, a votják, cseremisiz kezét. A régi stílusú ballada, dal, zene vagy tánc valóban ezeréves távlatot nyithat a magyarság múltjára, ahogy azt Bartók és Kodály is bizonyította. Az anyagi és a szellemi néphagyományok felfedezésében van egy másik különbség is, mégpedig a rögzítés problémája. A tárgyalkotó népművészet dokumentálására a szabadkézi rajz készítése vagy a tárgy kiemelése és múzeumi elhelyezése megfelelőnek bizonyult, de a népdal és a néptánc dokumentálását csak a hang- és képfelvétel, a fonográf és a kamera tette teljessé, és így időben kissé megkésetté. Feltehető tehát, hogy a népművészet tárgyainak felfedezése nem előzte volna meg időben a népzene és a néptánc felfedezését, ha már akkor rendelkezésre állnak a rögzítés modern lehetőségei.

Csak látszólagos ellentmondás, hogy a népdalok gyűjtése jóval korábban, már a 19. század első felében elkezdődik. A 19. században elsősorban a herderi eszmék hatására kezdték a népdalt megörökíteni a kéziratos és nyomtatott gyűjtemények. „Az Akadémia 1831-ben hirdetett népdalgyűjtő pályázatára nemcsak nagy mennyiségű dal gyűlt össze igen sok dallammal együtt, hanem még rendszerezési tervzet is készült. Sajnos a dallamanyag elveszett. Az Erdélyi-kiadványban (1846–1848) közzétett szövegek alapján ítélve igazi népi dallamokat is tartalmazhatott, természetesen számos korabeli műdal közé keverve. Érdekes viszont, hogy az időközben kinyomtatott népdalgyűjtemények (MÁTRAI 1852; FÜREDI 1851) és más jellegű publikációk (KUBINYI – VAHOT 1853–1854: IV.), valamint a korabeli kéziratok (ALMÁSI 1834) szinte elhanyagolható mennyiségben tartalmaznak valódi népdalokat. Az első »népdalgyűjtemény«, amelyre ez a meghatározás erős megszorításokkal már alkalmazható (SZÍNI KÁROLY A magyar nép dalai és dallamai. Bp., 1865), és 200 darabjából Bartók szerint 136-ról tehető fel, hogy a néphagyományból származik; a legrégebbi és legjellemzőbb népdalokhoz azonban ő még nem jutott el. Bartalus István hétkötetes gyűjteményében (1873–1896) már ezek is feltűnnek, többnyire fogyatékos ritmussal lejegyezve; a közreadó különösen a parlando-rubato (szabad, beszédszerű) előadással nem tudott mit kezdeni. De ezek is, valamint a feltűnedező új stílusú darabok is észrevétlenül maradtak a népdalként közölt műdalok tengerében. Bartók 443 darabot fogad el népdalnak a mintegy 800-ból. Tehát sem ez, sem

---

14 GYÖRFFY 1930.

a századfordulóig és azon túl megjelenő gyűjtemények (LIMBAY 1880–1888; KISS D. 1844) nem fedették fel a népdalt a maga teljes jelentőségében, s néhány átmeneti típus elterjesztésén kívül inkább csak tovább erősítették azt a közhiedelmet, hogy a »magyar nóta«, vagyis a népies műdal az igazi magyar népdal.¹⁵

A szaktudományos módszerű és alaposágú, 20. századi gyűjtéseket megelőzően csak elszórt adataink vannak a székelység hagyományos zene- és táncéletéről, s ha van is, az is inkább az »urak«, semmint a »nép« mulatságairól szólnak. Sem Orbán Balázs, sem Hankó nem részletezi azokat¹⁶, de még az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című sorozat székelyföldi kötetében is inkább olyan, a néplélekre, népkarakterre mutató idézetekre lelhetünk, mint a következő. „*Alig ismerünk erre a kesergő népre, ha mesemondását hallgatjuk, vagy azt halljuk, a mint tánczközben nagyokat ütvén tenyerével a csizmaszárára, vidám, csipkedő versikéket kurjongat. Ha megszólal a muzsika, alig bír tánczos kedvével; úgy kirakja a csürdön-gőlő figuráit, hogy nincs az a tánczmester, a ki ezt utána csinálja, s közben rímes táncszókbán rikkantja ki érzelmeit.*”¹⁷

A keleti népterület népzenejének és néptáncának dokumentálása, gyűjtése egy-egy jelentős tudós egyéniség munkásságához köthető. Vikár Béla a keleti népterület megannyi területén gyűjtött, de a legjobban Udvarhely vármegye területét kutatta. Bartók Béla közismert kutatásai¹⁸ mellett a II. világháborúig tartó gyűjtőmunka legjelentősebb ténye volt Domokos Pál Péter moldvai magyarok közt végzett gyűjtése, ami ennek az archaikus peremterületnek a fölfedezését jelentette. Ő bartóki indíttatásra lett a magyar népzene első kutatója Moldvában. A Székely Mikó Kollégium fényképezőgépével, valamint a múzeum fonográfjával és anyagi segítségével végezte első, 1929. végi, monumentális könyvét alapozó gyűjtőútját. Lajtha László széki felvételei pedig a közép-erdélyi magyar népzene-dialektusok megismerését hozták. 1940/41 fordulóján kezdte meg Lajtha Széken a népzenei gyűjtőmunkát. Akkori gyűjtőútja a felfedezés erejével hatott, főként azért, mert a magyar népi *hangszeres* zene hagyományairól adott képet, arról a területről, amely az énekes kultúrához képest feltáratlanok, ismeretlenek számított. A néptáncban a 20. század elején – kivételként – említhetjük Seprődi Jánost, akinek 1909-ben megjelent székelyföldi gyűjtésében már érvényesült abban az időben a népi táncművészet minden alkotóelemét átfogó, teljességre törekvő történeti szemlélet.¹⁹ A néptánc modern szemléletű és modern eszközökkel történő gyűjtése csak a II. világháborút követően vált lehetővé. Lajtha László mezőszéki (széki) gyűjtéseit, mely alapvető hatással volt a széki táncok kiemelkedő szerepére a magyar táncművészet kialakulásától kezdve, követte Martin György, majd őt társai és tanítványai.

15 VARGYAS 1990, 7-8. o.

16 ORBÁN 1868–1873 és HANKÓ 1896.

17 KOZMA – BENEDEK 1901.

18 Bartók székelyföldi gyűjtéseiről Könczei Ádám írt összefoglalót (KÖNCZEI 1970).

19 SEPRŐDI 1974, 143–155. o. „*A székely táncról, bár sokszor esett szó róluk, semmi olyan alapvető munka nincs, amelyet kiindulási pontként használhatnánk. Ilyenformán nem volt más mód, mint legelején kezdeni a vizsgálódást. Erre nézve egyetlen falut szemeltünk ki, Marosszék délkeleti szögletében, a Kisküküllő felső folyásánál fekvő Kibédet, s annak összes tipikus táncát igyekeztünk összegyűjteni. Célunk tehát ez alkalommal az volt, hogy egyetlen kis területnek, lehetőleg egész tánckészletével megismerkedjünk, későbbi feladatul hagyva az összehasonlításul szolgáló távolabbi helyek fölvételét.*” (Idézi: KACSÓ 1974, 31. o.)

A keleti népterület, s azon belül a székelyek népzenejének felfedezése alkalmat adott arra, hogy azt össze lehessen vetni a magyarság más tájainak zenei hagyományával, a hasonlóság és a különbözőség számbavételével.

Ellentmondásosság a székely népzenei és néptáncgyakorlat értékelésében

A ballada 19. századi felfedezése, majd Bartók, Kodály, Lajtha, Molnár Antal népdalgyűjtései óta a Székelyföldet a régi magyar néphagyomány leggazdagabb lelőhelyének tartjuk. Az egész magyar nyelvterületen itt találták meg teljes virágjában a díszítéshagyományt; a székelységnek köszönhetjük az ötfokúság megőrzését, hiszen Bartók csíki gyűjtésében tömegével kerültek elő a tiszta vagy erősen pentaton dallamok. A régi dalok típus- és variánsgazdagsága alapján szinte a régi magyar népzene megismerése is ennek a területnek volt köszönhető. Amellett egy olyan ötfokú stílus is felszínre került itt, amit a nyelvterület más részén nem találtak meg – kivéve a Zobor-vidéki alfaját: a *do-re-mi-n* mozgó sajátos típus. Mindenképpen a székelység, főleg Csík, és a Vikár Béla által felkutatott Udvarhely képviselte hosszú ideig a magyarság zenei hagyományainak leggazdagabb és legrégebbi fokát. Az időközben eltelt hatvan-hetven esztendő alatt ez a kép kissé megkopott. Az újabb gyűjtésekben egyre ritkábban kerülnek elő az egykor gyűjtött dallamok, viszont Csíkban is sokszor bukkannak fel az Alföld régi dallamai és szövegei, főként betyár- és rabénekei – mint újabban beszivárgott divat. S az egykori gazdagság, variánsbeli sokféleség mögött is egyre inkább fölsejlik egy-egy közmagyarnak bizonyuló (alföldi) sajátosság, típus végső szétvariálódása. Az archaizmusok mellett előtörő újabb, polgári hatást mutató változatok a táncművészetben talán még markánsabban vannak jelen. *„A székelység körében él a legtöbb német, illetve polgári eredetű tánc. Ez a városi, táncmesteri hatások, a távoli munkavállalások, a cselédkedés, az idegen telepítések (Gyergyó) s a szászok hatásának (Háromszék) együttes következménye.”*²⁰

A székely népzene és néptánc revitalizációja a 20. század derekán

Az impériumváltást követően a népzenei és a néptáncgyakorlat átadásában/átvételében is nehezebbé vált a közvetlen kapcsolat fenntartása a csonka ország és a Székelyföld között. A Gyöngyösbokréta (1931–1944) volt az a mozgalom, mely a népzenei és a néptáncgyakorlatot már az eredeti kontextusából kiemelve, mint nemzeti kultúrkincset állította színpadra. Az 1930-as években a székelyföldi települések nem is tudtak formálisan csatlakozni a Gyöngyösbokrétához, helyette az Ezer székely leány napjának ünnepe adott alkalmat a székely hagyományok bemutatásának. *„Különös napra virradt Csíkszereda 1931. június 18-án. Ezer-Székely-Lányok napja – ilyen még nem volt eddig. (...) Kinek jutott eddig eszébe a székely-lányokért aggódni, vagy ősi viseletünk, faji kultúránk pompás, virágos hajtásainak hervadására felfigyelni? Ma – székely lányaink tízezrei kénytelenek idegen, nagy városban tiszta lelküket, gyenge testüket fenyegető ezer veszély között kenyeret keresni. Falusi népeink a nyomor és az eszelen igényesség taposómalmban örlődnek fásult, kétségbeesett vagy lázadó árnyakká. Rendeztünk hát Ezer-Székely-Lányok napját Csíksomlyón. (...) Jöttek: Udvarhely-, Csík-, Háromszék falvaiból a lányok, a szemükben ott égett Máriás-tiszta lelkük teremtő tüze, kacagott le róluk székely ruhájuk ezerszinű szépséges tarkasága. Jöttek 1600-an, ki erőt kérni, ki hálát leróni, ki kétkedő, nyugtalan lelkét a mennyország békéjében megfürösztetni, jöttek mind: találkozni, a szeretet-lakomán egy lélekke válni, egy lélekkel kérni a náluk levő, köztük lakó*

---

20 MARTIN 1970-72.

*Krisztust. (...)*²¹ Az 1940-es évek első felében, Észak-Erdély visszacsatolását követően már több település is bekapcsolódott a Gyöngyösbokrétába, mint Csíkmenaság (Hargita m.), Csíkszenttamás (Hargita m.), Gyimesközéplak (Hargita m.), Kecsetkisfalud (Hargita m.), Lövéte (Hargita m.) és Szentgerice (Maros m.). A székely népzene és néptánc Magyarországon az 1960-as évek végétől, a Röpülj páva és a táncházmozgalom hatására épült be véglegesen a nemzeti kultúrába.

Zárszó

Az 1970–80-as évek táncházmozgalmában, a néptánc és az attól elválaszthatatlan kísérő népzene tekintetében nem annyira a székely, mint inkább a mezőségi (Szék) és a kalotaszegi hagyomány éledt újra leginkább. (Az 1990–2000-es években, a „slágerterületekhez” már Gyimes és Moldva is csatlakozott.) Mintha a székely zenei és táncstílus polgárosultabb lenne ahhoz képest, hogy az archaizmusokra, a régies formákra nyitott hagyományőrök megfelelő módon kezelhessék azt. De egészen véletlenek is kellettek ahhoz, hogy a keleti népterületről pl. Szék ennyire kiemelt szerepet kapjon.²² Ennek ellenére elmondható, hogy az elmúlt, nagyjából másfél évszázad értékmentő gyűjtéseinek eredményeként a székely népzene és néptánc végleg beépült a magyar nemzeti kultúrába. Már nem valószínű, hogy az újabb gyűjtések eddig nem ismert primer forrásokat hoznának a felszínre, de az anyag különféle szempontú elemzése szolgálhat még új eredményekkel (interetnikus kapcsolatok, egyéniségvizsgálatok, a revitalizáció folyamata stb.). Hogy a székely népzenei és néptánc-hagyomány minél több személyhez eljuthasson, valódi „társadalmasításra” lenne szükség, ami a mai korban a gyűjtemények teljes digitalizációját, s az így keletkezett információhoz korlátlan és ingyenes hozzáférés biztosítását jelenti. Szükséges persze a tradíció „offline” gondozása és életben tartása, amely elsősorban a köznevelés és közoktatás területei mellett a székelyföldi táncműhelyek szervezését foglalja magába. Mindezek segítik az aktív hagyományőrzést, mert egy hagyományt nem elég csak felelelni vagy felújítani, azt életben is kell tartani. Személyes tapasztalataim, melyek egyik legújabb példája a Zabolán (Háromszék), 2015. augusztus 3-a és 7-e között megtartott táncműhely²³, bizakodásra adnak okot.

21 STETTNER ANDREA Ezer Székely Leányok Napja. In: Erdélyi Magyar Naptár az 1932-ik szököévre, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet RT, Kolozsvár, 1931. Az írást idézi: Kocsis 2014.

22 A táncházmozgalom indulásában meghatározó szerepet játszó Novák Ferenc (akkor: Bihari), Lajtha László nyomán Szék táncéletéről írta szakdolgozatát, ahova táncosait is elvitte. Martin György is sokat foglalkozott Székkel, s írt annak tánc-hagyományairól. Így Szék lett a táncházmozgalom indulásának jelképe.

23 2015-ben a tábor tematikája a vajdaszentiványi (Maros m.) táncok köre épült.

Felhasznált irodalom

- BALI JÁNOS
2007 A lokális tradíció és a helyi közösség-szerveződés a falusi főzőfesztiválok tükrében. In: szerk. KOVÁCS TERÉZ *A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás után: VII. Falukonferencia*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 376-384.
- BARTÓK BÉLA – KODÁLY ZOLTÁN
1923 *Erdélyi magyarság. Népdalok*. Budapest.
- BAUSINGER, HERMANN
1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Budapest.
- GYÖRFFY ISTVÁN
1930 *A cífraszűr*. Budapest.
- HANKÓ VILMOS
1896 *Székelyföld*. Budapest.
- HOBBSAWM, ERIC J.
1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870-1914. In: szerk. HOFER TAMÁS – NIEDERMÜLLER PÉTER *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*, Budapest. 127–197.
- HOFER TAMÁS
2009 *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. Budapest.
- KACSÓ ANDRÁS
1974 A székely tánc kutatás Seprődítől napjainkig. *Művelődés XXVII. évf.*, 11. sz. 31–33.
- KOCSIS KITTYY
2014 *Ezer székely leány vagy még annál is több*. (<http://www.morfondir.ro/lap/hu/Irasok-Cikkek/Ezer-szekely-leany-vagy-meg-annal-is-tobb--1278> letöltés ideje: 2016. január 6.)
- KOZMA FERENC – BENEDEK ELEK
1901 A székelyek. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen (1885–1901)*. Főszerk. JÓKAI MÓR 20. kötet. *Magyarország VII. Délkeleti Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek*. Budapest.
- KÖNCZEI ÁDÁM
1970 Bartók és a székelyek. *Korunk. XXIX. évf.*, 8. sz. 1158–1163.

LACKNER MÓNIKA

2002 Alföldi romantika – installáció és nemzeti önkifejezés a bécsi világkiállításon.
In: szerk. A. GERGELY ANDRÁS *A nemzet antropológiája – Hofer Tamás köszöntése*.
Budapest. 429–437.

MARTIN GYÖRGY

1970–1972 *Martin György címleírása helyesen: Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. I–III.
melléklettel. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.

ORBÁN BALÁZS

1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*
I–VI. Ráth Mór bizománya, Pest.

PÁVAI ISTVÁN

2006 Erdély a magyar néprajz-, népzene- és a néptánc kutatás tájszemléletében. *Zen-*
netudományi Dolgozatok 2004–2005. Budapest, MTA Zenetudományi Intézet.
193–216.

PESOVÁR FERENC

1990 Magyar népzene. In: főszerk. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: *Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 5–184.

SEPRÓDI JÁNOS

1974 *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. Budapest.

VARGYAS LAJOS

1990 Magyar népzene. In: főszerk. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA *Magyar Néprajz VI. (népzene, néptánc, népi játék)*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 5–184.

The Process of Introducing the Szekler Folk Music and Dance into the Hungarian National Culture

In this summary I seek answers to questions such as: Who was the main promoter and which were the intellectual movements of the introduction of Szekler folk music and dance tradition into the institutional Hungarian national culture? How was the Szekler traditional culture, especially the folk music and the folk dance “discovered”? Which were the revitalizing influences that affected this field?

Looking through the historiography of folk culture, the research of Hungarian, and implicitly, Szekler folk music and dance comes in a later phase of adaptation. But by the end of the 20th century this process was already completed, and the Szekler folk music and dance gained its place in the Hungarian national culture. In these later decades we witness the increasing interest for other, more archaic regions than the Szeklerland, such as Mezőség, Moldva or Gyimes.